

ПРАВЛЯЧА БІЛЬШІСТЬ ТА ОПОЗИЦІЙНІ СИЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ: ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ

На референдумі 24 серпня 1991р. Україна проголосила себе незалежною державою і стала на шлях побудови демократії. Конституція України закріпила базові положення народовладдя: права та обов'язки людини та громадянина, коло повноважень Президента та інших владних структур тощо. Безумовно, цей крок був найважливішим на шляху до побудови демократичної держави, але суттєвим нововведенням було також створення інституту опозиції, що є своєрідним тестом на відповідність країни основним принципам демократії. Зіткнення інтересів населення, політичних пріоритетів більшості, яка перемогла на виборах, та «особливої думки» меншості, яка не перемогла, спостерігається у кожному суспільстві.

Нині проблема політичної опозиції набула серйозного резонансу не лише у контексті обговорення конституційних змін, але й на міжнародному рівні, коли численні зарубіжні експерти звертають увагу на дотримання прав і гарантій, пов'язаних з опозиційною діяльністю. Більше того, оцінюючи ступінь демократизації політичної системи України, значна кількість експертів звертається саме до стану з дотримання прав політичної опозиції в Україні. Тому наукові політико-правові дослідження цієї теми є надзвичайно актуальними. У зв'язку з цим відзначимо праці таких авторів, як Г. Золотухін, В. Карасьов, М. Михальченко, Л.Тупчієнко, А. Француз та ін [1; 2; 3; 7; 8]. Однак в Україні залишається вельми актуальною проблема співвідношення і взаємодії правлячої більшості та опозиції [5]. *Мета* даної статті розглянути теоретико-методологічні засади місця і ролі опозиції в системі демократичної влади.

Незалежно від змін, які будуть внесені у Конституцію України, законодавцю доведеться приймати спеціальний закон, який регулюватиме правові засади і гарантії опозиційної діяльності. Тобто закріплення правового статусу парламентської більшості обов'язково має своєю логічною складовою відповідне юридичне визначення політичної опозиції, а також з'ясування правомірності обмеження цього поняття лише такою формою, як парламентська опозиція.

Де-факто, в Україні немає юридично оформленого інституту опозиції. Мабуть, вона може вважатися лише побічно закріпленою, адже згідно статті 34 Конституції України проголошується свобода слова і думки. Тобто ті, хто не згідний з офіційним курсом влади, можуть висловити це відверто та публічно. Саме ці свободи і є підставою для законного існування і функціонування нині таких опозиційних сил у Верховній Раді України як фракції «Опозиційного блоку», «Відродження». «Об'єднання «Самопоміч», Радикальної партії Олега Ляшка, ВО «Батьківщини» та групи «Воля народу».

Перш ніж почати розгляд питання, слід визначитися з основним поняттям теми. У «Політологічному енциклопедичному словнику» читаємо: «Опозиція (від лат. *opositio* – протиставлення) – протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичні дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому» [4? с. 428].

Опозиція в політиці може виявлятися на різних рівнях: у рамках політичної системи в цілому, всередині інститутів державної влади, у складі політичної партії чи громадсько-політичної організації. У рамках політичної системи опозицію складають політичні сили (партії), які не згодні з офіційним політичним курсом. М. Михальченко з цього приводу резонно зазначає: «Опозиція в Україні формується не з питання перерозподілу місць у парламенті й не з питання контролю за органами місцевого самоврядування. Позиції її визначаються щодо стратегічного курсу України, проголошеного її Конституцією, Верховною Радою, Президентом та Кабінетом-міністрів України» [3, с. 3].

Термін «коаліція» означає об'єднання, спілку, блок. Походить він від латинського слова «*coalescere*», що означає «рости разом». У сучасному значенні правляча коаліція – це згода декількох політичних партій про спільні дії; союз суспільних організацій та держав, що орієнтується на досягненні балансу політичних сил та пов'язана з реалізацією корінних політичних цілей та інтересів. Як правило, коаліція формується на добровільних началах в силу певних об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх причин і обставин. Коаліція – це загальна назва союзу чи об'єднання, створеного для досягнення спільної мети; об'єднання політичних партій з метою створення так званого коаліційного уряду з представників цих партій. Такі коаліції існують доти, доки спільні інтереси партій

переважають над вузькоєгоїстичними інтересами найвпливовіших сил конкретної урядової коаліції. Сьогодні до правлячої коаліції в Україні входять партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» та партія «Народний фронт»,

Правлячі коаліції є поширеним явищем у парламентських системах. Найвище прагнення – контроль над урядом – виступає потужним стимулом об'єднання сил і формування коаліції. Цілком можливо, що жодній з партій не вдасться створити більшість у парламенті, і тоді коаліційний уряд стає останньою надією, як це сталося у Греції в листопаді 2011 року: у зв'язку з кризовим становищем у країні три найвпливовіші партії утворили уряд для нормування стану в державі. Формування правлячої коаліції вимагає від її учасників дотримання таких умов: пошуку природних союзників для спільного формування парламентської більшості; порозуміння між союзниками стосовно основних напрямів та цілей майбутньої діяльності; розподіл посад у коаліційному уряді та узгодження програми його діяльності.

Насамперед зазначимо, що коли говоримо про опозицію, маємо на увазі легітимне існування в суспільстві політичної сили (ідей та організацій), яка публічно висловлює свою незгоду з програмою та практикою діючої влади і в такий саме спосіб пропонує власні проекти політичних дій, чим і рекрутує своїх прихильників. Не будь-яке і будь-чим невдоволення, а саме претензії до влади – в цьому суть опозиції.

А. Француз у статті «Політична опозиція у демократичній державі (Правові аспекти аналізу)» звертає увагу на таку особливість феномену політичної опозиції. «Аналізуючи зміст цього поняття, – пише автор, – важливо чітко відмежовувати це явище від різних проявів незгоди з діями офіційної державної влади. Дійсно, у багатьох пострадянських державах досить часто використовуються такі поняття, як «напівопозиція», «тимчасова опозиція», «ситуативна опозиція», які вживаються здебільшого стосовно будь-якої незгоди, спричиненої діями вищих органів державної влади. При цьому ґрунтом подібної незгоди у переважній більшості випадків є кадрові питання чи проблеми створення «сприятливих умов» для політичного бізнесу владних кланів» [8, с. 36]. Вживаючи поняття «опозиція» та розкриваючи її місце у демократичних політичних системах, методологічно доцільно звернутися до поняття «інституційна позиція». Під ним розуміється сукупність політичних ресурсів (це насамперед «урядова структура» політичної системи – державна бюрократія, позиції всередині законодавчих органів та судової ієрархії), які дозволяють політичним групам реалізовувати владу, здійснювати вплив на розвиток суспільно-політичних процесів [8, с. 38–39]. Інституційні позиції присутні у будь-яких політичних системах, оскільки наявність центру (або центрів) влади є неодмінною властивістю політичної сфери.

Правлячим колам важко усвідомити, що опозиція – об'єктивна даність вільної демократичної держави. Вона є своєрідним відображенням пануючого режиму. Для нестабільного суспільства опозиція – оздоровлюючий фактор. В умовах конкуренції з нею виконавча влада вимушена оперативно реагувати на протиріччя з метою їх нейтралізації. Тим самим вона протидіє монополізації влади.

Якщо звернутися до питання структури опозиції, то найбільш повно цю проблему висвітлив відомий український філософ та політолог М. Михальченко [3, с. 3–4]. Розрізняють системну та позасистемну опозиції. Системна опозиція в Україні, виступаючи за вдосконалення існуючої політичної системи, все ще перебуває на складному етапі становлення, визначення стратегії і тактики політичної боротьби. Вона має більшу громадську підтримку, ніж позасистемна. Однак відсутність єдності в її рядах, нескоординованість зусиль зменшують її ефективність. Вона начебто і спирається на благородні цілі: щоб влада була народною, політики – чесними і компетентними, щоб Україна швидко увійшла в Європейську спільноту як рівна серед рівних. Системна опозиція виступає під гаслами активізації реформ (насамперед у сфері економіки та державного управління), боротьби з корупцією та «тіньовою економікою», обіцяє свободу ЗМІ, більшої прозорості, моральності й відповідальності влади перед народом.

Позасистемна опозиція, яка протистоїть основним принципам існуючої політичної системи, виступає за радикальну зміну політичного режиму. Вона має сталий, але досить обмежений електорат, не має значного впливу на органи державної влади, а відтак її діяльність не створює великої загрози ні для інститутів влади, ні для підвалин державного устрою в Україні. Підґрунтям для існування позасистемної опозиції здебільшого є ностальгія за «кращим радянським минулим», популізм лідерів, які використовують помилки влади для просування власних ідей. Здебільшого – це ліві та крайні ліві партії.

Далі М. Михальченко зазначає: «В українському суспільстві є своєрідний політичний спорт – гра в опозицію. Є політичні сили, які оголошують себе непримиренною опозицією, а назавтра стають друзями влади». Також загальновідома практика, коли державний діяч, звільнений з поста за зловживання владою, політичну нездатність чи розкрадання народного добра, за одну ніч стає «опозиціонером» і галасує на весь світ, що його переслідують за опозиційні погляди [6, с. 5–6].

Політична партія «Опозиційний блок» – політична сила, яка утворилася шляхом об'єднання шістьох політичних партій для участі у позачергових виборах до Верховної ради України у 2014 р. До Опозиційного блоку увійшли: «Партія розвитку України», партія «Центр», «Державний нейтралітет», «Україна – Вперед!» і «Трудова Україна». До блоку долучилися лідери колишньої Партії регіонів, яка після Другого Майдану вже не виступала окремою політичною силою та не висувалась до парламенту.

Якщо із попереднім питанням все більш-менш зрозуміло, то відносини «влада – опозиція», особливо у світлі подій минулих років, викликають неабиякий інтерес. Які вони насправді, ці відносини? Відповідь знаходимо у статтях згадуваних вже науковців. Наприклад, Г. Золотухін зазначає: «Ущемлення прав одних за рахунок інших рано чи пізно закінчується конфронтацією політичних сил» [3, с. 723]. Зокрема в протистоянні «влада – опозиція» можливі декілька варіантів розвитку подій. В одному випадку – щире бажання, здатність до діалогу, компромісу. В іншому – взаємозвинувачення, дискредитація, демонстрація сили.

В Україні опозиція радикальна, оскільки, на відміну від боротьби за частково втрачені права на Заході, вітчизняна опозиція хоче змінити існуючий лад. Тому відносини «влада – опозиція» характеризуються як взаємоподолання, а це свідчить про психологічну неготовність до компромісу. Є спроби створювати з опозиційних лідерів ворогів, від яких слід чекати дій, що загрожують національній безпеці. Але опозиція – зовсім не темна деструктивна сила, мета якої – революція. Своєрідність української опозиції убачають не лише в різнобарвності ціннісних орієнтацій учасників, а й у їх високій здатності до короткочасного вольового зусилля і політичній пасивності в інші часи» [3, с. 73–74].

Здобувши владу, вчорашня опозиція сама стає об'єктом претензій з боку іншої політичної сили. В такій змінюваності влади і проявляється контроль над нею з боку суспільства. Але це – лише схема. Насправді, як резонно зазначає Л. Тупчієнко, існує презумпція влади: вона виступає перетвореною формою вищої необхідності, а отже критику може легко назвати замахом на державну владу і перенести її за межі закону. Тому політична теорія одним із головних визначає питання: «як зберегти політичне суперництво – джерело оновлення суспільних відносин – і водночас не зруйнувати суспільний порядок» [7, с. 15].

Політична боротьба парламентської більшості та опозиції досягла свого апогею у 2016 році на довиборах у ВРУ. У зв'язку з тим, що парламентська коаліція існувала фактично тільки на папері і була дуже нестійкою, вона доклала всіх зусиль, включаючи адміністративний ресурс, в боротьбі за кожне місце у Верховну Раду. Таким чином вона розраховувала отримати щонайменше 5 місць. Парламентська опозиція, не бажаючи поступатися, використовувала технологію двійників та роздавання продуктивних наборів. На сьогоднішній день ця боротьба перенеслась у стіни парламенту із застосуванням підкупу, «кнопкодавства» та інших брудних методів у вирішенні найважливіших питань. Тож очікувати компромісу між парламентською більшістю та опозицією найближчим часом не слід. Боротьба триває, а криза – загострюється!

На основі вищезазначених міркувань та фактів можна зробити деякі висновки.

Існування політичної опозиції є необхідною ознакою демократичних політичних систем, оскільки її поява та розвиток впливають із самої ідеї демократії, яка має передбачати та враховувати всі точки зору наявні у суспільстві стосовно напрямів державного і суспільного розвитку. Тому політична опозиція є своєрідним відзеркаленням офіційної влади, яка набуває свого статусу лише в процесі чесної конкурентної боротьби з іншими політичними силами і може бути замінена ними у разі невиконання своїх обіцянок, втрати народної довіри тощо. Внаслідок цього така взаємодія влади та опозиції є важливим свідченням політичного та ідеологічного плюралізму, свободи слова і гарантією забезпечення права громадян брати безпосередню участь у політичному процесі. Це в свою чергу дозволяє визначити рівень розвитку демократії в країні.

Опозиція, як будь-яка галузь політичних відносин має свої плюси та мінуси. До позитивних рис можна віднести сприяння відображенню інтересів груп населення, яких не влаштовують пріоритети соціального чи економічного розвитку; критика влади та протидія їй

недолугим рішенням чи діям; розвиток опозиції у напрямку критики, контролю та альтернативи дає змогу владним структурам враховувати альтернативні рішення і тим самим зменшувати конфліктність у суспільстві. Що стосується негативних проявів, то можна зазначити, що критика влади не завжди є обґрунтованою та конструктивною, що стоїть на заваді швидкому і ефективному вирішенню актуальних суспільних проблем.

Важливим елементом, який дозволить покращити діяльність опозиції та підвищити ефективність її впливу на виконавчу владу, є нормативне забезпечення функціонування інституту опозиції.

Література

1. Золотухін Г. *Влада – опозиція: боротьба проти себе?* // *Віче*. – 2003. – № 10. – С. 72–74.
2. Карасьов В. *Україна після виборів* // «Українська Правда». – 2016. – № 3.
3. Михальченко М. *Позиції опозиції: Хто є хто в Україні* // *Віче*. – 2002. – № 7. – С. 3–11.
3. *Політологічний енциклопедичний словник* / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. – К.: «Генеza», 2004. – 736 с.
4. Рудакевич О. *Особливості інституційних компонентів сучасної української політичної культури* / О. Рудакевич // *Грані. Науково-теоретичний громадсько-політичний альманах*. – 2009. – № 3. – С. 131–136.
5. Степаненко В. *Українське громадянське суспільство. «Помаранчева» стадія становлення* // *Віче*. – 2005. – № 2. – С. 49–55.
6. Тупчієнко Л. *Політичні опоненти. Чи готові слухати одне одного?* // *Віче*. – 2002. – № 3. – С. 12–15
7. Француз А.Й. *Політична опозиція у демократичній державі (правові аспекти аналізу)* // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2004. – № 5. – С. 35–45.